

Archivní kulturní památky a národní kulturní památky v oblasti archivnictví

Michal WANNER

DOI: <https://doi.org/10.56112/zpp.2024.2.01>

ABSTRAKT: *Cílem příspěvku je seznámit širokou odbornou veřejnost, zejména z ostatních paměťových institucí, s právním institutem archivních kulturních památek a národních kulturních památek v archivnictví. Příspěvek je koncipován chronologicky – ukazuje vývoj institutu a jeho proměny, poukazuje na rozdíly v pojetí kulturních památek v oblasti archivnictví a státní památkové péče. Rekapituluje procesní pravidla upravená legislativou umožňující zvýšenou ochranu a propagaci archiválií zařazených do tohoto institutu. Charakterizuje etapy, které lze vypočítávat v prohlášení archivních kulturních památek a národních kulturních památek. V druhé části jsou prezentovány vybrané archivní kulturní památky s důrazem na ty, které byly prohlášeny v posledních dvou dekádách.*

KLÍČOVÁ SLOVA: archivní kulturní památky; národní kulturní památky; archivnictví; Ministerstvo vnitra České republiky; archiválie

Archival cultural heritage properties and national cultural properties in the field of archives

ABSTRACT: *The aim of this article is to introduce the legal institute of archival cultural heritage properties and national cultural heritage properties in the archival sector to the general public, especially from other memory institutions. The article is designed chronologically, showing the development of the institute and its transformations, pointing out the differences in the concept of cultural heritage properties in the field of archives and state heritage care. It recapitulates the procedural rules regulated by the legislation enabling increased protection and the promotion of archival materials included in this institute. It characterizes the stages that can be observed in the declaration of archival cultural heritage properties and national cultural heritage properties. The second part presents selected archival cultural heritage properties with emphasis on those declared in the last two decades.*

KEYWORDS: archival cultural heritage properties; national cultural heritage properties; archives; Ministry of the Interior of the Czech Republic; archival heritage

V lednu 2024 bylo prohlášeno celkem 7 nových archivních kulturních památek (dále jen AKP). Celkový počet archiválií a archivních souborů zařazených do tohoto právního institutu tak dosáhl počtu 181. Tento výsledek ukazuje, že institut archivních kulturních památek a národních archivních památek v archivnictví, který slouží jako nástroj zvýšené ochrany a propagace archiválií mimořádného významu, je stále živý, i když se od svého vzniku v roce 1977 v některých ohledech proměnil a zdokonalil. Po 47 letech existence AKP je nutná určitá rekapitulace, která může být i příležitostí k seznámení kolegů z jiných paměťových institucí s koncepcí a vývojem tohoto institutu, případně příležitostí k jeho porovnání s obdobnými nástroji v péči o kulturní dědictví, které jsou využívány v oblasti státní památkové péče, a možností, jak se seznámit s alespoň některými archiváliemi, kterým se dostalo tohoto ohodnocení.

Vznik institutu archivních kulturních památek a národních kulturních památek

Archivní institut kulturních památek (KP) a národních kulturních památek (NKP) byl zřízen prvním archivním zákonem v ČSR, zákonem ČNR č. 97/1974 Sb., o archivnictví. V době jeho přijetí nebyly v českých zemích prakticky žádné účelové archivní budovy. Archiválie se proto ukládaly do budov bývalých klášterů, kostelů, synagog, zámků, továrních hal, věznic a kasáren. Přestože umístění archivů v historických budovách pomohlo zachránit mnohé cenné památky, realita byla taková, že naprostá většina archivních depozitářů nesplňovala ani základní předpoklady péče o archiválie.¹ Cílem nově ustanoveného institutu KP a NKP tak bylo na jedné straně zajistit alespoň části nejvýznamnějších archiválií zvýšenou ochranu a současně zviditelnit archivnictví v očích široké veřejnosti a zařadit se tak v jeho vnímání po bok ostatních institucí.

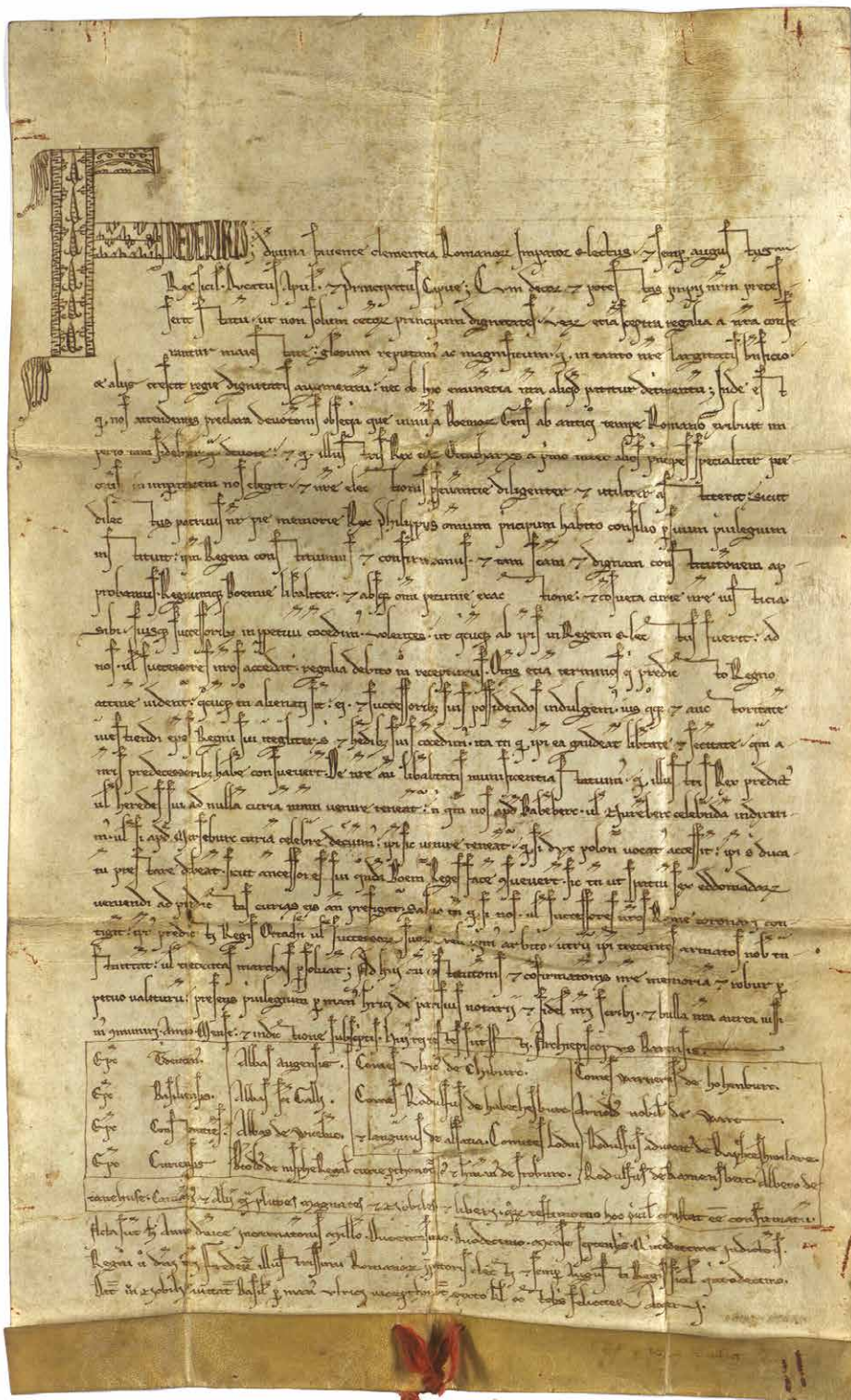
Podle tehdejší legislativy mohla být za kulturní památku prohlášena „archiválie, která dokládá vývoj společnosti nebo některého z oborů lidské činnosti nebo se vztahuje k význačným osobám, popřípadě událostem a která pro kulturu společnosti mimořádný význam“.² Zatímco evidence archiválií, tehdy nazývaná evidence Jednotného archivního fondu (nyní Národního archivního dědictví – dále jen NAD)³, obecně stanovila, které dokumenty jsou archiváliemi

■ Poznámky

1 Bořivoj Indra, *Výstavba archivních budov v České republice 1990–2003*, Praha 2004, s. 5.

2 Zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví, § 3, odst. 1.

3 Jde o evidenci archiválií. Dokumenty, které byly vybrány za archiválie, jsou vzaty do evidence archiválií.

a spadají tedy pod režim archivního zákona, a identifikovala tak specifický majetek, evidovaný podle zákona o archivnictví, institut archivních kulturních památek obrazně přidal k charakteristice archiválie další vrstvu, poukazující na výjimečnost a jedinečnost konkrétních archiválií, ať jednotlivin nebo archivních souborů. Archivnictví se tak užitím terminologicky totožného, ale obsahově odlišného pojmu „kulturní památka“ odchýlilo od pojetí kulturní památky v zákonu č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, které definovalo kulturní památku jako „kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k význačným osobám a událostem dějin a kultury“.⁴

Při posuzování toho, zda archiválie má, nebo nemá být prohlášena kulturní památkou, zákon stanovil povinnost přihlížet zejména k jejímu obsahu, formě, původu, době vzniku nebo k jejímu významu pro obecné, národní, popřípadě regionální dějiny.⁵

Návrh na uznání archiválie za kulturní památku mohl podat pouze archiv, ve kterém je archiválie uložena. Pokud šlo o archiválii, která není uložena v archivu, podával návrh státní oblastní archiv, v jehož územním obvodu se archiválie nacházela. O návrhu rozhodovalo ministerstvo vnitra, které tím teoreticky mohlo pověřit některý ze státních archivů, kde jsou archiválie uloženy.⁶

Zákon postuloval vznik zvláštní evidence kulturních památek. Pokud byly navrhované archiválie uloženy v organizacích a zařízeních činných v oboru působnosti ministerstva kultury, vedly je ve zvláštní evidenci tyto organizace a zařízení. Evidenci ostatních archiválií uznaných za kulturní památky vedly archivy, které určilo ministerstvo vnitra, nebo tuto evidenci vedlo ministerstvo vnitra samo. Tato evidence existuje a je udržována dodnes.⁷

Zvláštní evidence archiválií uznaných za kulturní památky byla součástí evidence archiválií vedené ministerstvem, ukládána byla ale odděleně od evidenčních listů Jednotného archivního fondu (JAF), přestože archiválie uznané

■ Poznámky

Od tohoto okamžiku jsou považovány za archiválie a podléhají režimu archivního zákona.

4 Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, § 2, odst. 1.

5 Zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví, § 3, odst. 2.

6 Ibidem, § 3, odst. 3 a 4.

7 Ibidem, § 3 odst. 5.

Obr. 1. NKP č. 1: Císař Fridrich II. povyšuje českého panovníka trvale na krále a určuje jeho práva a povinnosti – tzv. Zlatá bula sicilská, 1212, součást archivního souboru Archiv české koruny 1158–1934, uložení: Národní archiv.

za kulturní památky byly zároveň vyznačovány i na evidenčních listech JAF základní i druhotné evidence.⁸

Zákon zároveň zřídil institut národních kulturních památek: „*Vláda České republiky může nařízením prohlásit za národní kulturní památky nejvýznamnější z archiválií uznaných za kulturní památky. Návrh předkládá ministr vnitra v dohodě s ministrem kultury.*“⁹ Archiválie prohlášené za národní kulturní památky byly zapisovány do zvláštního seznamu vedeného ministerstvem vnitra. Při definování tohoto institutu bylo dosaženo, zjevně i z procedurálních důvodů, větší shody s definicí národní kulturní památky podle zákona o kulturních památkách: „*Památky, které tvoří nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa, prohlašuje vláda na návrh ministra školství a kultury za národní kulturní památky. Národní kulturní památky požívají zvýšené ochrany podle dalších ustanovení tohoto zákona.*“¹⁰

Národní kulturní památky v archivnictví se od dané koncepce přesto odlišily tím, že byly definovány jako výběr nejvýznamnějších z významných, tedy produkt selekce druhého stupně.

Protože materiální podmínky archivů zůstávaly i nadále mimořádně špatné, institut AKP umožnil zajistit lepší péči alespoň vybraným archiváliím. Zákon nařídil vytvoření reprodukcí archiválií prohlášených za AKP a NKP vytvářených fotografickou cestou a jejich zpřístupňování místo originálů.¹¹

Za národní kulturní památky (NKP) bylo možno prohlásit pouze takové archiválie, které pro svou jedinečnost představují největší hodnoty archivního bohatství naší země. Národní kulturní památky prohlašovala vláda České republiky, a to formou nařízení. Ministerstvo vnitra bylo pověřeno vedením zvláštní evidence všech archiválií prohlášených za NKP. Archivy, v nichž byly to archiválie uloženy, vedly rovněž tuto zvláštní evidenci.

Kulturní památky a národní kulturní památky do roku 2004

Kulturní památky se staly rovněž nástrojem propagace, jehož popularita navzdory dílčím problémům v koncepci a popisu samotného institutu trvá dodnes, jakkoli se názory na význam jednotlivých archiválií a vhodnost jejich zařazení do seznamu přirozeně vyvíjejí.

V letech 1974–2012 bylo prohlášeno celkem 140 archivních kulturních památek. V průběhu jejich prohlašování lze vypořádat několik vln s charakteristickými znaky. Na počátku byla výzva, jejímž cílem bylo shromáždit potenciální návrhy. Výsledkem byla masa kvalitních i nepříliš ujasněných návrhů podaná jednotlivými archivy. Některé z těchto návrhů naznačují, že do výběru zasahovaly i místní stranické a správní orgány, některé z nich se odvolávaly na veřejnost.¹²

V počátečním období byla činnost komise pro kulturní památky složená z odborníků jmenovaných ředitelem archivní správy mimořádně. Jen 7. července 1977 bylo prohlášeno 26 kulturních památek, v srpnu 1977 dalších 5, v září 2, v říjnu 3, v listopadu 3. Většina návrhů odpovídala dobové podmíněnému pohledu na dějiny. Patrný byl akcent jak na hodnotné archiválie převážně středověké¹³ a raně novověké,¹⁴ tak na doklady významných mezníků dějin národních,¹⁵ dějin komunistického¹⁶ a dělnického hnutí.¹⁷

Po určité odmlce byla činnost komise obnovena až v roce 1980. V 80. letech 20. století bylo prohlášeno celkem 41 kulturních památek. Většinu zde tvořily památky středověké¹⁸ a raně novověké,¹⁹ důraz byl kladen rovněž na památky protifašistického odboje²⁰ a archiválie spojené s významnými mezníky české státnosti.²¹

V roce 1992 po přijetí novely archivního zákona²² a v souvislosti s celospolečenskými změnami následovala vlna snah o prohlašování archiválií za kulturní památky, odrážejících obavy archivářů na vedoucích pozicích. Ti byli doposud zcela zvyklí na dominanci státních archivů a absenci otázek týkajících se vlastnictví. To vše změnil proces restitucí. Mnohdy byly tyto snahy podmíněny určitou nedůvěrou k restituentům a upřímným úsilím zajistit těmto archiváliím zvýšenou právní ochranu.²³ Tyto obavy se ukázaly jako z větší části liché, neboť o nemalou část archiválií se vlastníci nepřihlásili. I tam, kde k tomu došlo, byla ale s většinou restituentů navázána dobrá spolupráce. Většina archiválií, kterých se restituční proces týkal, navíc zůstala v archivech na základě smluv o úschově. Příkladem mohou být archivní fondy katolických církevních řádů, které byly nakonec soustředěny do 1. oddělení Národního archivu v Praze (benediktini, premonstráti, augustiniáni, kapucíni, františkáni, redemptoristé, maltézští rytíři, voršilky atd.).

Po této vlně se komise pro kulturní památky odmlčela a znovu se sešla v roce 1996. Opět byla prohlášena řada dalších KP. Přestože i nadále dominovaly památky středověké, složení archiválií nabylo větší pestrosti jak co do typologie, tak časového rozložení. Jakkoli byly motivy prohlášení archiválií po roce 1996 různorodé, včetně snahy archiválie získat, zajistit prostředky na jejich záchranu apod., vždy šlo o archiválie hodnotné, jejichž prohlášení nevyvolávalo diskuse a kontroverze.

Do roku 2000 došlo i k prohlášení všech doposud schválených národních kulturních památek v archivnictví. Byly to nejvýznamnější soubory spjaté s dějinami státu. Patří sem archivní soubory: „*Archiv České koruny 1158–1935*“ prohlášený roce 1988,²⁴ „*Moravské desky zemské*“ prohlášené v roce 1998²⁵ a archivní

sbírka „*Historica Třeboň*“ prohlášená v roce 2000.²⁶ Tyto národní kulturní památky byly přijaty za širokého souhlasu archivní veřejnosti a žádné další návrhy na prohlášení archivních kulturních památek za národní kulturní památky nebyly od té doby podány nebo diskutovány. Lze se proto domnívat, že konsenzus panuje v archivní obci i v názoru, že tento počet má být alespoň pro nejbližší roky konečný.²⁷

■ Poznámky

8 Ibidem, § 3 odst. 5.

9 Ibidem, § 4.

10 Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, § 3.

11 Zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví, § 9.

12 Tyto seznamy jsou uloženy ve zvláštní evidenci AKP na odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra.

13 Např. AKP č. 13, Listina z roku 1197, již šlechtic Hroznata zakládá a dotuje klášter v Teplé. Dále AKP č. 15, tzv. Zakládací listina kapituly litoměřické /text A/.

14 Např. AKP č. 19, Urbář broumovského panství z roku 1676.

15 Např. AKP č. 3, Svatováclavský výbor 1848, Národní výbor 1848, nebo AKP č. 4, Pamětní zakládací listina Národního divadla v Praze.

16 Např. AKP č. 7, Rezoluce a memoranda organizací KSČ, závodních rad národních správ a národních výborů a požadavky na zestátnění klíčového průmyslu, bank, energetických zdrojů a podniků 1945–1947.

17 Např. AKP č. 2, Spis o mzdovém sporu mezi tiskařskými dělníky a majiteli kartounek z 30. ledna – 8. srpna 1823.

18 Např. AKP č. 48, Fragmenty Kosmovy kroniky a legendy tzv. Crescente fide ze 13. století. Dále AKP č. 55, Listina Přemysla Otakara I. z 24. července 1224.

19 AKP č. 81, Aretinova mapa panství Zábřeh.

20 AKP č. 43, Válečný deník 1. čs. polního praporu v SSSR, 29. 1. – 19. 4. 1943.

21 AKP č. 62, První zákon ze dne 28. října 1918, prohlášení naší státní samostatnosti – originální koncept psaný rukou Dr. A. Rašína s podpisy členů Národního výboru.

22 Zákon ČNR č. 343/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví.

23 Vladimír Růžek, Archiválie jako kulturní památky, *Archivní časopis* 42, 1992, č. 3, s. 151–152.

24 Nařízení vlády České socialistické republiky č. 132 ze dne 17. srpna 1988 o prohlášení Archivu České koruny za národní kulturní památku.

25 Nařízení vlády č. 46 ze dne 2. února 1998 o prohlášení Moravských zemských desek za národní kulturní památku.

26 Nařízení vlády č. 170 ze dne 31. května 2000 o prohlášení archivní sbírky *Historica Třeboň* za národní kulturní památku.

27 Přehled doposud prohlášených NKP včetně

Institut AKP a NKP převzal a dále precizoval zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, který ve zvýšené míře akceptoval rozrůznění v oblasti vlastnictví archiválií i první reálné zkušenosti ve spolupráci s restituenty. Zákon rovněž vyřešil otázku stejného označení pro různé pojmy podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví, a zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, který vyvolával v minulosti problémy tím, že dosavadní *kulturní památky* v archivnictví přejmenoval na *archivní kulturní památky*. Termín *národní kulturní památky* naopak zůstal zachován, především z důvodu totožné procedurální stránky prohlašování této kategorie památek.

Zákon podrobně specifikoval prohlášení archiválií za AKP a NKP, jejich evidenci, podmínky vývozu archiválií prohlášených za AKP a NKP, ochranu těchto archiválií, pomoc vlastníkům AKP a příspěvky vlastníkům na péči o AKP i kontrolu AKP a přestupky a sankce za neplnění povinností spjatých s evidencí a péčí o AKP a NKP. Prováděcí normou k zákonu je vyhláška č. 645/2004 Sb. ze dne 13. prosince 2004, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.²⁸ Na tuto legislativu navazuje Metodický návod č. 2/2009 odboru archivní správy a spisové služby MV k postupu prohlášení archiválií, archivních sbírek a archivních fondů nebo jejich ucelených částí za archivní kulturní památky, prohlášení archivních kulturních památek za národní kulturní památky a o nakládání s archiváliemi prohlášenými za tyto památky a péči o ně ze 3. srpna 2009 (MV-55653-1/AS-2009).

Za AKP mohou být prohlášeny „*archiválie, které vzhledem k době vzniku, obsahu, formě, původci nebo vnějším znakům mají význam pro dějiny obecné, národní nebo regionální, pro dějiny vědy, techniky nebo kultury nebo vzhledem k jedinečnosti nebo původnosti anebo k případně další výjimečné vlastnosti mají mimořádný význam pro společnost*“.²⁹ U navrhovaných souborů archiválií se přihlíží k jejich obsahové i věcné jednotě. Za archivní kulturní památku se prohlašují archiválie nebo archivní soubory uložené v jednom archivu nebo kulturně-vědecké instituci (muzea, knihovny, galerie, památníky, veřejné výzkumné instituce a vysoké školy spravující archiválie)³⁰ nebo u jednoho vlastníka.

Postup prohlášení archiválií, archivních sbírek a archivních fondů nebo jejich ucelených částí za archivní kulturní památku začíná podáním žádosti. Žádost může podat archiv, kde jsou archiválie uloženy, archiv, který je vede v základní nebo druhotné evidenci NAD, nebo vlastník archiválie. Žádost se podává u Ministerstva

vnitřní, které rozhoduje o jejich prohlášení za AKP. Obdobně se postupuje v případech, kdy jde o rozšíření dosavadní AKP. Žádost se podává na standardizovaném formuláři, včetně veškeré dodatečné dokumentace. Ten vždy obsahuje název a časové určení vzniku archiválií, které jsou předmětem žádosti, evidenční údaje o archiváliích (název instituce, která vede předmětné archiválie v základní /u kulturně-vědeckých institucí v druhotné/ evidenci NAD, místo uložení archiválie, název archivního souboru, číslo evidenčního listu NAD, druhy a počty evidenčních jednotek, názvy archivních pomůcek, ve kterých jsou předmětné archiválie popsány, jejich evidenční čísla, signatury apod.). Jádrem žádosti tvoří její odůvodnění podle stanovených kritérií. Nesmějí chybět údaje o fyzickém stavu archiválií, informace o tom, zda byly pořízeny bezpečnostní kopie a kopie určené k uživatelské práci. Doporučuje se přiložit posudek restaurátora Národního archivu nebo příslušného státního oblastního archivu. Popis způsobu uložení archiválie se týká klimatických podmínek, ve kterých jsou archiválie uloženy, použitých ochranných obalů, případně dalších skutečností. Poslední část se týká identifikace archivu nebo fyzických či právnických osob, jsou-li vlastníkem archiválií.³¹

Vlastník archiválií, u nichž bylo zahájeno řízení o prohlášení za archivní kulturní památku, je ode dne zahájení řízení až do nabytí právní moci rozhodnutí ministerstva povinen písemně předem oznámit ministerstvu každou zamýšlenou změnu jejich umístění nebo převod nebo přechod vlastnictví.³²

Ministerstvo informuje žadatele, případně archiv, který vede archiválie v druhotné evidenci, o přijetí žádosti o prohlášení AKP a NKP a o nutnosti svolat Komisi pro prohlášení archiválií za archivní kulturní památky a pro posouzení návrhů na prohlášení archiválií za národní kulturní památky, jakož i o všech skutečnostech, které vyplynou v průběhu řízení o prohlášení archiválií za AKP. Komisi zřizuje ředitel Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra (OASSS MV), její členy jmenuje z řad odborníků. Komise posoudí oprávněnost návrhu a vydá ve věci doporučující stanovisko. Ředitel OASSS MV rozhodne ve správním řízení o žádosti podle výše uvedených kritérií a s přihlédnutím k doporučení Komise pro AKP a NKP. Proti rozhodnutí mohou účastníci řízení podat rozklad ministru vnitra v souladu se správním řádem.³³

Prohlášení archivní kulturní památky za národní kulturní památku

Legislativní proces prohlášení AKP za NKP se řídí platnými legislativními pravidly. Je zajišťován ministerstvem. Žádost o prohlášení AKP za NKP je podávána obdobným způsobem jako v případě žádosti o prohlášení AKP. Žádost je

podávána na formuláři, který má stejné náležitosti jako žádost o prohlášení archiválií za AKP, uveden musí být navíc název, číslo a datum prohlášení příslušné archivní kulturní památky. Vláda prohlašuje AKP za NKP nařízením.³⁴

Případ, který nenastal

Do zákona č. 499/2004 Sb. se s novelou v roce 2009³⁵ dostalo rovněž ustanovení upravující postup při zrušení prohlášení za AKP z důvodu přehodnocení jejího významu. Návrh na zrušení prohlášení za archivní kulturní památku může podat archiv nebo kulturně-vědecká instituce, kde jsou archiválie uloženy, archiv, který je vede v základní nebo druhotné evidenci, nebo vlastník archiválie. Ministerstvo může zrušit prohlášení za archivní kulturní památku i bez návrhu. Návrh nemá zvláštní formulář, musí však vždy obsahovat název a evidenční údaje o archivní kulturní památce a důkladné odůvodnění zrušení prohlášení za archivní kulturní památku z důvodu přehodnocení významu.³⁶

Doposud byla podána pouze jediná žádost o zrušení prohlášení za AKP, nebyla však přijata z důvodu nedostatečného formálního odůvodnění. Nutno říci, že diskuse o významu dokumentů a archiválií je samou podstatou archivní práce a je přirozené, že archiváři zastávají na problémy různé názory. To se týká i AKP. Tato diskuse pokračuje.

■ Poznámky

podrobné informace je umístěn na webové stránce Ministerstva vnitra a je dostupný z: <https://www.mvcr.cz/clanek/kulturni-pamatky.aspx>, vyhledáno 25. 7. 2024.

²⁸ Vyhláška č. 645/2004 Sb. ze dne 13. prosince 2004, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů (dále jen vyhláška).

²⁹ Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon), § 21 odst. 1.

³⁰ § 11 odst. 5 zákona.

³¹ § 21 zákona, odst. 1, 2 a 3. Uvádí se jméno, příjmení, místo trvalého pobytu a datum narození vlastníka archiválie, archivní sbírky, archivního fondu nebo jejich ucelené části, je-li vlastníkem fyzická osoba, nebo název vlastníka, identifikační číslo a sídlo vlastníka archiválie, archivní sbírky, archivního fondu nebo jejich ucelené části, je-li vlastníkem právnická osoba.

³² § 21 zákona, odst. 5, písm. a) a b).

³³ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴ § 22 zákona.

³⁵ Zákon č. 190/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

³⁶ § 21 zákona, odst. 6 a 7.

Evidence archivních kulturních památek a národních kulturních památek

Po prohlášení je každé AKP a NKP uděleno jedinečné a neměnné číslo, pod kterým je vedena v evidencích. Evidence AKP a NKP má dvě podoby a je vedena na několika úrovních. První z nich je zvláštní evidence AKP a NKP, kterou vede ministerstvo a archivy, v nichž jsou tyto archiválie uloženy nebo které vedou tyto archiválie v druhotné evidenci NAD. Součástí této zvláštní evidence jsou veškeré dokumenty spojené s procesem prohlášení archiválií za AKP nebo NKP. Ukládají se do ní rovněž doklady o vývozu památek, zprávy o výsledcích prověrek fyzického stavu, o konzervaci nebo restaurování poškozených nebo ohrožených AKP nebo NKP, údaje o uložení památek na dobu určitou v Národním archivu nebo státním oblastním archivu, rozhodnutí ministerstva o nahlížení do originálů a povolení ministerstva k vystavování NKP, jde-li o NKP.³⁷

Vlastník nebo držitel AKP nebo NKP, která je uložena mimo archiv a kterou vede v základní evidenci NAD příslušný archiv podle své působnosti, předává těmto archivům na vyžádání údaje potřebné pro vedení zvláštní evidence památek. V případě zrušení prohlášení za archivní kulturní památku z důvodu přehodnocení jejího významu se zvláštní evidence AKP vedená archivy předá ministerstvu a rovněž se zařadí do předmětného spisu.³⁸ Archiválie prohlášené za AKP a NKP se evidují rovněž v evidenci archiválií, a to na evidenčních listech NAD v rozsahu: název památky, druh památky, datum prohlášení památky, číslo, pod kterým je památka vedena v zvláštní evidenci památek.³⁹

Vývoz archivních kulturních památek

Archiválie prohlášené za AKP lze vyvézt stejně jako ostatní archiválie pouze na dobu určitou, a to na základě povolení ministerstva vydaného na základě žádosti vlastníka nebo držitele AKP, a to pouze za účelem vystavování, konzervování, restaurování nebo vědeckého zkoumání. Archiválii, která je předmětem řízení o prohlášení za AKP nebo za NKP, nelze do doby vydání rozhodnutí nebo nařízení vlády vyvézt z území České republiky. Archiválii prohlášenou za NKP je možno vyvézt z území České republiky jen na dobu určitou a s předchozím souhlasem vlády, a to pouze z důvodu jejího vystavování nebo restaurování.⁴⁰ K vývozu památek do zahraničí doposud nedošlo.

Ochrana a kontrola fyzického stavu

Po prohlášení archiválie za AKP má vlastník nebo držitel do 90 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení archiválie za AKP povinnost pořídit na vlastní náklady její bezpečnostní kopii. V minulosti šlo o mikrofilmy, nyní jsou vytvářeny kopie v digitální podobě.

Současně se pro studijní účely pořizuje kopie archiválií určená k uživatelské práci. Bezpečnostní kopie AKP se ukládají v jiném objektu, než jsou uloženy originály AKP. Kopii určenou k uživatelské práci se rozumí jakákoli reprodukce originálu, která uchovává všechny podstatné informace, které jsou na originálu zachytitelné lidským okem. O uložení památek se vede zvláštní plán, který je součástí bezpečnostní dokumentace objektu. Tímto plánem je lokační plán s vyznačením uložení AKP nebo NKP.⁴¹

Archivy, ve kterých jsou AKP nebo NKP uloženy, provádějí nejméně jedenkrát za rok prověrku jejich fyzického stavu. O výsledku podávají písemnou zprávu ministerstvu; v případě ohrožení, poškození, znehodnocení, zničení, ztráty nebo odcizení památky musí archiv informovat ministerstvo neprodleně. U AKP a NKP, které nejsou uloženy v archivech, provádí tuto činnost archiv, který je vede v základní nebo druhotné evidenci.⁴²

Konzervaci nebo restaurování AKP je povinen zajistit vlastník nebo držitel, a to pouze na základě povolení ministerstva a způsobem, který ministerstvo určí. Archivní prostory, v nichž jsou uloženy národní kulturní památky, musejí být nepřetržitě střeženy např. kamerovými systémy.⁴³

Příspěvek vlastníkovu památky a dočasné uložení památky v archivu

Vlastník, který nemá AKP uloženu ve veřejném archivu a památka není ve vlastnictví České republiky, právnické osoby zřízené zákonem nebo územního samosprávného celku, má v souvislosti s prohlášením archiválie za památku nárok na poskytnutí paušálního státního příspěvku. Nárok musí vlastník uplatnit do 3 měsíců ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení archiválie za AKP nebo do 3 měsíců ode dne nabytí účinnosti nařízení vlády o prohlášení AKP za NKP, jinak nárok zaniká. Nárok se uplatňuje písemně u ministerstva vnitřním prostřednictvím teritoriálně příslušného státního oblastního archivu nebo Národního archivu v závislosti na vedení památky v základní nebo druhotné evidenci archiválií. Nutno říci, že o tento příspěvek prozatím žádný vlastník památky nezažádal.⁴⁴

Pokud vlastník nebo držitel památky není schopen zajistit její řádnou ochranu a odbornou péči o ni a nemá ji uloženu ve veřejném archivu, ministerstvo poskytne jejímu vlastníkovu nebo držiteli bezplatnou odbornou pomoc, nebo uloží památku na dobu určitou do Národního archivu nebo do příslušného státního oblastního archivu, nejdéle však na dobu 1 roku. Pokud vlastník nebo držitel památky není schopen ani po uplynutí této lhůty zajistit její řádnou ochranu, může o jejím dalším uložení ministerstvo rozhodnout opětovně. Ve chvíli, kdy pominou důvody uložení památky

ve zmíněných archivech, archivy vlastníkovu nebo držiteli AKP památku neprodleně vydají.⁴⁵

Využívání archiválií prohlášených za památky

V archivech se v případě archiválií prohlášených za AKP a NKP nahlíží do kopií archiválií určených k uživatelské práci. Do originálů archiválií lze nahlížet jen tehdy, nejsou-li vyhotoveny jejich kopie. Jestliže takové kopie byly vyhotoveny, lze originály archiválií předložit k nahlédnutí jen se souhlasem archivu, kde jsou archiválie uloženy, pokud to účel nahlédnutí vyžaduje. NKP se mohou předkládat k nahlédnutí v originále jen v archivech, kde jsou trvale uloženy, a to po předchozím povolení ministerstva; jinak se k nahlédnutí předkládají pouze jejich kopie.⁴⁶ Archiválie prohlášené za AKP lze vystavovat za podmínek stanovených zákonem a v souladu se zásadami vystavování archiválií. NKP lze vystavovat pouze na základě povolení ministerstva.⁴⁷

Památky prohlášené od roku 2004

Od přijetí platné archivní legislativy v roce 2004 bylo prohlášeno celkem 40 archivních kulturních památek. V evidenci AKP se nově objevilo mnohem více archiválií z městských a specializovaných archivů. Zmnožil se i počet typů nosičů informací. Mezi kulturními památkami z této doby tak najdeme 2 sbírky gramodesek, soubor filmových pásů, vysílací plachty Českého rozhlasu apod. Propagace donedávna omezená na tištěná periodika a webové stránky se rozrostla o sociální sítě a v menším měřítku i o televizní vysílání. Proces jejich prohlášení bude nepochybně dále pokračovat, stejně jako diskuse o jejich charakteru, vhodnosti a funkci.

Jak již bylo konstatováno v úvodu, v roce 2024 bylo prohlášeno 7 nových archivních

■ Poznámky

37 Metodický návod č. 2/2009 odboru archivní správy a spisové služby MV k postupu prohlášení archiválií, archivních sbírek a archivních fondů nebo jejich ucelených částí za archivní kulturní památky, prohlášení archivních kulturních památek za národní kulturní památky a o nakládání s archiváliemi prohlášenými za tyto památky a péči o ně ze 3. srpna 2009 (MV-55653-1/AS-2009), čl. 9.

38 Ibidem, čl. 11.

39 § 18 zákona, § 10, odst. 4 vyhlášky.

40 § 29 zákona.

41 Metodický návod č. 2/2009, čl. 14, odst. 4).

42 Ibidem, čl. 14 a 15.

43 § 30, 46, 49, 52, 55, 57 zákona, § 14 vyhlášky.

44 § 31 zákona, § 15 vyhlášky.

45 § 32 zákona.

46 § 34 zákona.

47 § 39 zákona.

kulturních památek.⁴⁸ O velkém zájmu dalších institucí o AKP svědčí nicméně skutečnost, že odbor archivní správy a spisové služby byl již kontaktován dalšími třemi archivy s potenciálními nabídkami. Celkový počet památek prohlášených za AKP v roce 2024 proto nemusí být konečný.

Závěrem

Institut archivních kulturních památek a národních kulturních památek, přestože vznikl před padesáti léty a prošel mnoha historickými peripetiemi, jako nástroj zvýšené ochrany a propagace archiválií prokázal svou životnost. Zatímco funkce zvýšené ochrany ustoupila v průběhu vývoje v souvislosti s výstavbou archivních budov a zlepšením konzervátorské péče poněkud do pozadí, funkce propagační se s rozvojem informačních a komunikačních technologií naopak zvýraznila. Jakkoli byly a budou mezi odborníky různé názory na význam jednotlivých archiválií a archivních kulturních památek, institut AKP jako celek vzhledem k srozumitelnosti pro širokou veřejnost i představitele zastupitelských orgánů a veřejné správy plní svou funkci. Zkušenost ukazuje, že občané nové archivní kulturní památky vítají, zprávy o nich přijímají pozitivně a pro řadu z nich jsou AKP a NKP zdrojem regionální i národní hrdosti a pevnou součástí jejich historické a kulturní identity.

PhDr. Michal WANNER, Ph.D.
Ministerstvo vnitra
Odbor archivní správy a spisové služby
michal.wanner@mvcz.cz

PŘÍLOHA

Vybrané archivní kulturní památky

V rozsahu tohoto příspěvku není možno prezentovat všechny archiválie a archivní soubory prohlášené za AKP. Představen je proto pouze výběr zaměřující se na památky středověké a raně novověké, případně archiválie s vazbou na nemovitě kulturní památky. Těžiště výběru je v AKP prohlášených po roce 1990. Uvedené charakteristiky archiválií čerpaly z dokumentace k příslušným AKP a NKP.⁴⁹

AKP č. 19 Urbář broumovského panství z roku 1676

Urbář je součástí archivního fondu Velkostatek Broumov uloženého v Státním oblastním archivu Hradec Králové. Obsahuje soupis majetků poddaných broumovského klášterního panství a jejich daňových povinností vůči vrchnosti v druhé polovině 17. století. Vznikl v letech 1676–1677 za břevnovského opata Tomáše Sartoria. Vyniká zevrubným, osobně zaujatým popisem klášterního panství a především přesnými vyobrazeními jednotlivých obcí a celé krajiny Broumova na tzv. pohledových mapách. Správce broumovského panství Johann Georg Adalbert Hesselius (1630–1695) zakreslil do urbáře všechna stavení, cesty, rybníky, pole, lesy a zahrady. Kromě obcí zpodobil i krajinu v okolí Broumova včetně okolních hor, hlavních toků a komunikací. Urbář zachycuje stručně

i historii obcí, zapsáno je i několik pověstí. Urbář je tak vynikajícím pramenem pro dějiny krajiny a vesnického osídlení.

AKP č. 81 Aretinova mapa panství Zábřeh

Mapa panství Zábřeh vznikla v roce 1623. Je součástí archivního fondu Velkostatek Zábřeh, uloženého v Zemském archivu v Opavě. Jde o kolorovaný rukopis o rozměrech 137 x 98 cm. Není jisté, zda Pavel Aretin z Ehrenfeldu, jinak známý jako tvůrce třetí základní mapy Čech z roku 1619, byl autorem nebo vydavatelem této mapy. Mapa vznikla pravděpodobně v kontextu pobělohorských konfiskací, v souvislosti s převzetím původně žerotínského panství Karlem z Lichtenštejna. Měřítko mapy je přibližně 1 : 21 630, což je samo o sobě vzácný úkaz. Obce panství jsou vyobrazeny schematicky skupinami domů se stromy, ploty a studnami. Naopak vyobrazení města Zábřeh je velmi realistické. Mapa ukazuje mj. již zaniklou rybníční soustavu vybudovanou v druhé polovině 15. století Jiřím Tunklem z Brnička. Jde o nejstarší vyobrazení panského dominia a významný doklad vývoje kartografie na našem území.

AKP č. 83 Privilegium císaře Zikmunda ze dne 25. ledna 1437 (Praha) pro „město Hradiště nebo Tábor“, kterým je povyšuje na město královské,

Obr. 2. AKP č. 81: Aretinova mapa panství Zábřeh, 1623, archivní soubor: Velkostatek Zábřeh, uložení: Zemský archiv v Opavě.

■ Poznámky

48 AKP č. 179, Rukopis Petra Albina s portrétní galerií saských Wettinů; AKP č. 180, Pražská malířská bratrstva 1348–1782 (1790); AKP č. 181, Soubor autobiografických rukopisů Klementa Václava knížete z Metternich-Winneburgu; AKP č. 182, Složka dokumentů vztahující se k úmrtí plk. Josefa Švece; AKP č. 183, Hlášení o exekucích v Kounicově koleji v Brně (září–listopad 1941, květen–červenec 1942); AKP č. 184, Doklady o holocaustu prováděném speciálními jednotkami SS na Ukrajině a v Bělorusku v roce 1941; AKP č. 185, Hlášení generálmajora Ing. Stanislava Procházky, velitele Západního vojenského okruhu, o postupu invazních vojsk ve dnech 20.–21. 8. 1968.
49 Přehled všech AKP lze nalézt na webové stránce Ministerstva vnitra, dostupné z: <https://www.mvcz.cz/clanek/kulturni-pamatky.aspx?q=Y2hudW09M-g%3d%3d>, vyhledáno 25. 7. 2024.

Obr. 3. AKP č. 83: *Privilegium* císaře Zikmunda ze dne 25. ledna 1437 (Praha) pro „město Hradiště nebo Tábor“, kterým jej povyšuje na město královské, uděluje řadu práv a svobod v soudních, správních, finančních i hospodářských záležitostech a posléze znak a pečeť s legendou, archivní soubor: Archiv města Tábor, uložení: Státní oblastní archiv Třeboň, Státní okresní archiv Tábor.

Obr. 4. AKP č. 84: *Kniha práv města Znojma* z let 1523–1525, fol. I b a II a, archivní soubor: Archiv města Znojma, uložení: Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Znojmo.

uděluje řadu práv a svobod v soudních, správních, finančních a hospodářských záležitostech a posléze znak a pečeť s legendou

Privilegium císaře Zikmunda pro město Tábor je součástí archivního souboru Archiv města Tábor uloženého v Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu v Táboře. Je jedním z nejstarších příkladů použití češtiny v panovnické listině, a to v originálním znění, v privilegii pro město u nás vůbec poprvé. Panovník v něm po létech bojů uznal svébytně vzniklé město Tábor, povýšil je na královské a udělil mu stejná práva, jaké mělo Staré Město pražské. Kromě řady výsad rovněž přenesl právo trhů z bývalého (Sezimova) Ústí do Tábora. V listině rovněž udělil městu nový znak a pečeť s legendou. Listina je tak jednou z mála originálně dochovaných erbovních listin pro domácí město do poloviny století s vymalovanou podobou městského znaku uprostřed textu listiny a patrně nejstarším znakovým privilegiem (v originálním dochování), které získalo královské město. Listina byla zpečetěna zlatou bulou císaře Zikmunda, což je s výjimkou Plzně u městských privilegií do té doby jev neznámý. Její výskyt ukazuje na váhu, jakou panovník listině přikládal.

AKP č. 84 *Kniha práv města Znojma*

Kniha uložená ve fondu Archiv města Znojma v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu Znojmo shrnuje znojenské městské právo, které sestavil městský notář Štěpán z Vyškova. Kodex je bohatě zdoben zlatými a barevnými iniciálami a 7 iluminacemi. Písařskou práci na kodexu provedl v letech 1523 a 1525 Wolfgang Fröhlich z Olomouce, který je také autorem malířské výzdoby rukopisu. Kniha je vázána v červeném sametu, opatřena stříbrným kováním a městskými erby, které zhotovil znojenský zlatník Jiří Toufal v letech 1560–1562. Kodex obsahuje potvrzení práv králem Ludvíkem a právnícké dobrozdání císařského rady Leonarda Dobrohosta. Poté následují vlastní texty uvedené barevným vyobrazením krále Ludvíka na trůně s českým

3

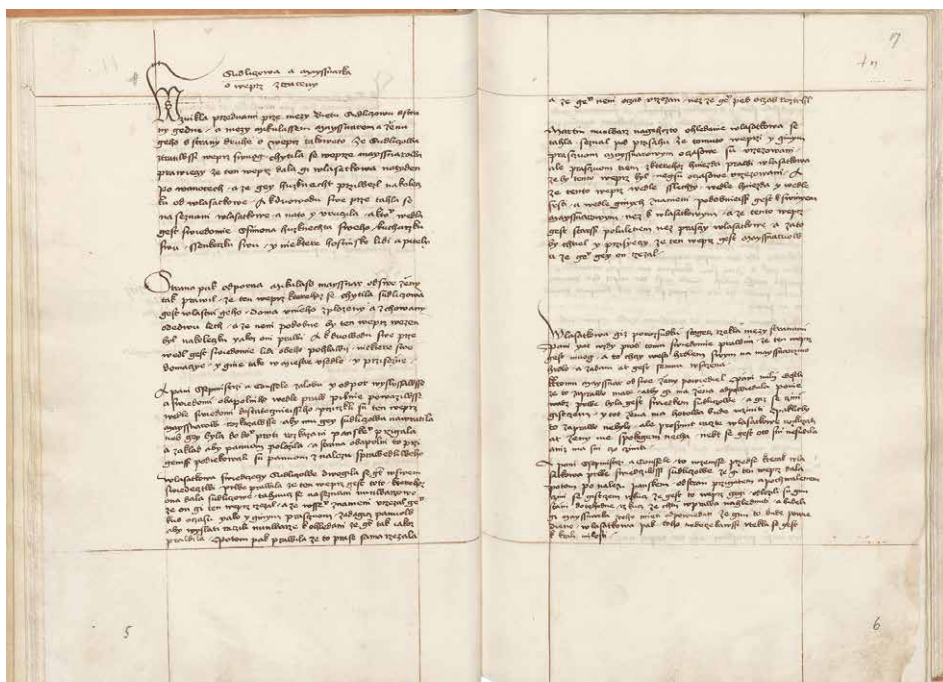

4

a polským korouhevníkem a znaky zemí Moravy, Chorvatska, Lužice, Čech, Slezska, Dalmácie, Lucemburska a Uher. Spodní část též strany vyplňuje pohled na město Znojmo, který je nejstarším vyobrazením města. Na druhé straně následuje vyobrazení Spasitele na kříži s klečícím notářem a text s iniciálou zdobenou vyobrazením soudce a Spravedlnosti s mečem. Kodex je významnou památkou rané renesančního iluminátorského umění i významnou památkou právní povahy.

AKP č. 120 *Liber sententiarum* 1467–1507

Úřední kniha je součástí archivního fondu Archiv města Kutná Hora uloženého v Státním oblastním archivu v Praze – Státním okresním archivu Kutná Hora. Kniha obsahuje soudní nálezy, ustanovení městské rady, opisy závažných písemností, záznamy památných událostí. Na fol. 24–26 je zápis o volbě Vladislava Jagellonského českým králem v roce 1471. Jde o jednu z nejvýznamnějších městských knih v českých zemích.

5

6

AKP č. 121 Liber hereditatum antiquus /1424/1426–1489/1501/

Nejstarší městská kniha kutnohorská je uložena v archivním fondu Archiv města Kutná Hora umístěném v Státním oblastním archivu Praha – Státním okresním archivu Kutná Hora. Patří do série trhových knih. Zachycuje převody nemovitostí v Kutné Hoře v pohusitském období, kdy se měnila struktura obyvatelstva. Německý patriciát načas nahradila střední česká kališnická vrstva. Kniha je prvořadým

pramenem pro studium městských dějin uvedeného období.

AKP č. 128 Tzv. Kodex Gelnhausenův – právní kniha, sbírka privilegií, statut a nálezů jihlavského městského a horního práva, 1400–1408

Kodex je součástí archivního souboru Archiv města Jihlava do r. 1848 uloženého v Moravském zemském archivu – Státním okresním archivu Jihlava. Jde o sbírku privilegií, statut

Obr. 5. AKP č. 120: Liber sententiarum, 1467–1507, archivní soubor: Archiv města Kutná Hora, uložení: Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Kutná Hora.

Obr. 6. AKP č. 171: Soubor dvou erbovních privilegií, jimiž byl polepšován znak města Plzně (1466–1578), archivní soubor a uložení: Archiv města Plzně.

a nálezů jihlavského městského a horního práva sestavenou v letech 1400–1408 tehdejší městským notářem Janem z Gelnhausenu. Autor působil nejen v městské kanceláři jihlavské a brněnské, ale i ve funkci notáře královského. Kodex tvoří právní sentence a přepis městských privilegií, které Jihlava obdržela od českých králů a moravských markrabat od Václava I. po Jošta, včetně velkého jihlavského privilegia A v latinském originále i Gelnhausenově německém překladu, které je základním stavebním kamenem jihlavského městského a horního práva a svým významem přesahuje hranice českého státu. Kodex zaujme i pozoruhodnými iluminacemi, v úvodu každého privilegia se nachází miniatura příslušného panovníka. Je zde prezentováno nejstarší vyobrazení městského znaku a celostránkový obraz přísahy jihlavských konšelů před Ukřižovaným.

AKP č. 129 Zbraslavská kronika (Chronicon Aulae regiae), kolem roku 1393

Exemplář Zbraslavské kroniky, který je součástí archivního fondu Archiv města Jihlava do r. 1848 uloženého v Moravském zemském archivu v Brně – Státním okresním archivu Jihlava je rukopis vzniklý v sedleckém klášteře v poslední čtvrtině 14. století. Za husitských válek byl uložen v Jihlavě a poté ponechán v majetku města. Jde o exemplář nejuplněnější, představující jeden z nejvýznamnějších narativních pramenů pro české středověké dějiny zachycující období vlády posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků (1278–1338). Petr Žitavský, autor převážné části rukopisu, se jakožto významný duchovní hodnostář účastnil veškerého politického dění. Rukopis obsahuje i ojedinělou ukázkou středověkého výtvarného umění z období gotického krásného slohu – kresbu tří posledních přemyslovských králů a tří lucemburských panovníků (Jindřicha, Jana a Karla IV.) s jejich manželkami.

AKP č. 143 Jägerovy skicáře

Jägerovy skicáře uložené ve sbírce rukopisů Archivu hlavního města Prahy patří k nejvýznamnějším památkám svého druhu na území českého státu. Rukopis č. 5870 obsahuje celkem 35 perokresbových kolorovaných plánů barokní architektury různých formátů, z českého i střeoevropského prostředí. Autor skicáků – Josef Jäger – patřil k předním autorům pozdního

Obr. 7. AKP č. 128: Přísaha konšelů při nástupu do úřadu, fol. 21v, Tzv. Kodex Gelnhausenův – právní kniha, sbírka privilegií, statut a nálezů jihlavského městského a horního práva, 1400–1408, archivní soubor: Archiv města Jihlava do r. 1848, uložení: Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Jihlava.

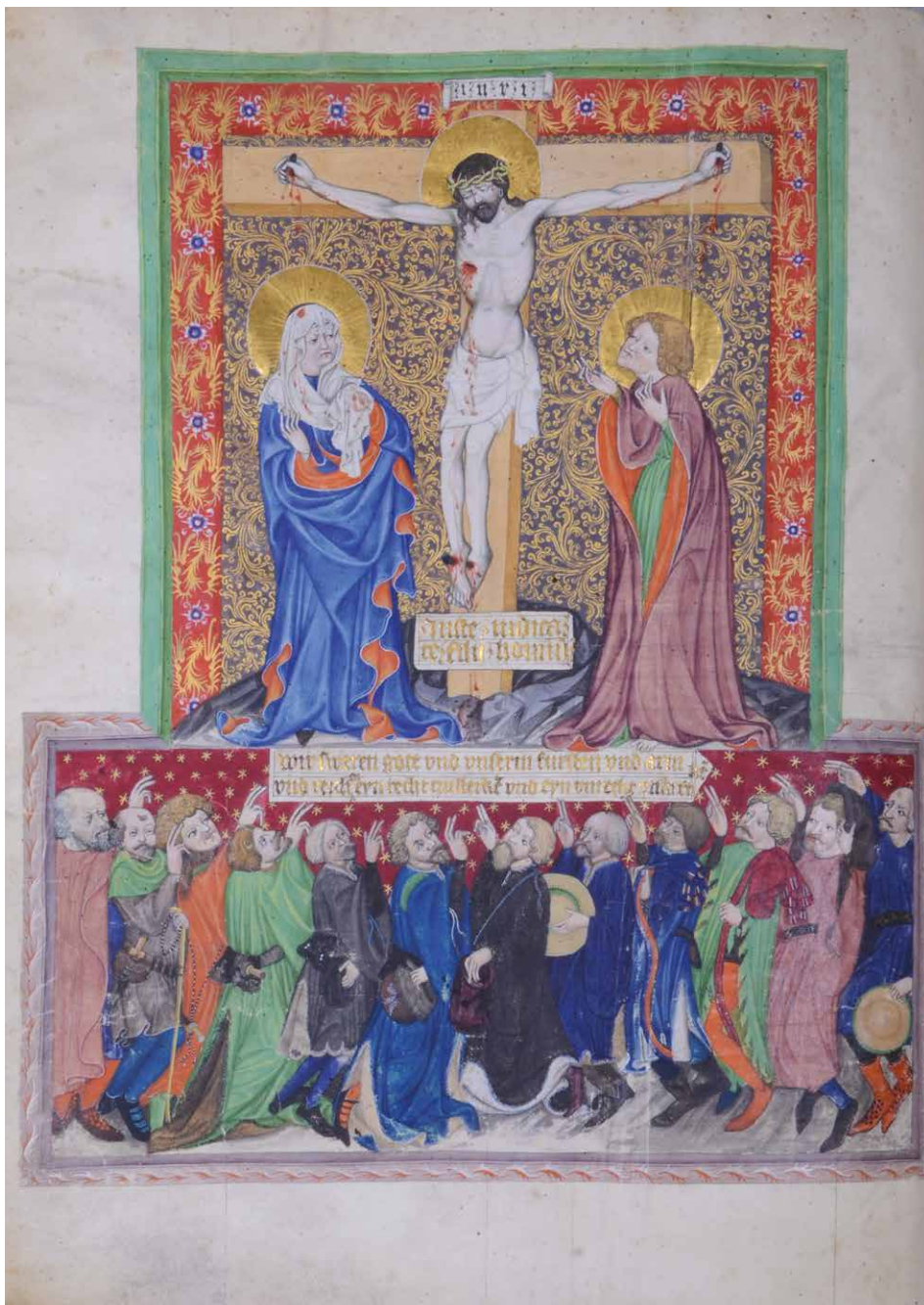
baroka. Jágerovy skicáře náleží k nejcennějším souborům architektonických plánů ve střední Evropě.

AKP č. 150 Listina z 29. ledna 1440, kterou páni, rytíři a konšelé Měst Pražských království Českého uzavírají mezi sebou smír a přijímají 14 artikulů, mezi nimi také dohodu o dodržování basilejských kompaktát, o volbě Jana Rokycany arcibiskupem, o narovnání majetkových bezpráví, propuštění vězňů atd., originál, pergamen, česky, 68 pečeti přivěšeno na pergamenových prouzcích.

Česky psaná pergamenová listina o velikosti 81 x 42 cm je uložena v Rodinném archivu pánů z Hradce v Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu Jindřichův Hradec. Má přímý význam pro dějiny celého českého státu. Uvozuje období landfrídu v letech 1440–1453. Konstatuje uzavření míru mezi znepřátelenými šlechtickými skupinami, dohodu o dodržování basilejských kompaktát, o společné podpoře Jana Rokycany jako kandidáta na místo arcibiskupa pražského atd. Konstatuje uzavření úřadu desek zemských po dobu bezvlády. Listina je pozoruhodná svou vnější formou, zejména množstvím přivěšených pečeti (celkem 68), které jsou vesměs dochovány ve velmi dobrém stavu.

AKP č. 152 Jáchym z Hradce potvrzuje listinou ze dne 14. července 1552 městu Hradci privilegia, práva a svobody udělené mu jeho předchůdci a přidává k nim některé nové. Originál listiny ve formě knihy s pěti přivěšenými pečetěmi.

Listina je součástí archivního fondu Archiv města Jindřichův Hradec uloženého v Státním oblastním archivu v Třeboni – Státním okresním archivu Jindřichův Hradec. Má význam pro dějiny Jindřichova Hradce, významná je ale i mimořádnou vnější podobou, která je u konfirmačních listin zcela ojedinělá a v podmínkách českých venkovských měst nemá obdoby. Listina je doprovázena unikátní malířskou výzdobou, provedenou na vnitřní straně pergamenového přebalu. Ilustrace zachycuje vydavatele listiny, Jáchyma z Hradce, klečícího před Kristem na kříži. U paty kříže je umístěn Jáchymův znak a nápis IOACHIM D. NOVA DOMA AETATIS SVAE 26, a také datace 1552. Výjev je zasazen do bohaté krajinářské kompozice vysokých hor a architektury a lemován zlateným rámem s ornamentální výzdobou.

7

AKP č. 157 Bible lobkovická (1479–1480)

Rukopis Bible lobkovické je uložen ve Sbírce rukopisů Moravského zemského archivu. Jde o významnou památku národního písemnictví. Mimořádně hodnotná je po stránce umělecko-historické její výtvarná výzdoba. Text Starého zákona je po jazykové stránce jedním z dochovaných příkladů tzv. III. redakce staročeské bible, která vznikla na počátku 15. století. Nový zákon obsahuje znění přepracované Martinem Lupáčem, který působil od roku 1435 jako pomocník utrakvistického arcibiskupa Jana Rokycany. Rukopis patřil do knihovny Petra Voka z Rožmberka a za třicetileté války byl v roce 1648 jako válečná kořist odvezen do Švédska, kde se stal

součástí královské knihovny. Zaslouhou moravského historika Bedy Dudíka byla tato bible roku 1878 postoupena švédským králem Oskarem II. Moravskému zemskému archivu.

AKP č. 158 Bible Bočkova (druhá polovina 15. století)

Rukopis dvousvazkové Bočkovy bible uložený ve Sbírce rukopisů Moravského zemského archivu přibližně z poloviny 15. století je významnou památkou českého jazyka. Mimořádně hodnotná je i její bohatá a velmi nákladná výzdoba, která rukopis řadí mezi přední památky moravské knižní malby druhé poloviny 15. století. Bible patřila Bočkovi z Kunštátu (1442–1496), staršímu

Obr. 8. AKP č. 129: Iluminace s vyobrazením posledních tří přemyslovských králů a královen, Zbraslavská kronika (*Chronicon Aulae Regiae*), fol. 6r, kolem roku 1393, archivní soubor: Archiv města Jihlava do r. 1848, uložení: Státní okresní archiv Jihlava.

synovi českého krále Jiřího z Poděbrad. Jazykově se jedná o mladší verzi tzv. II. redakce biblického překladu z přelomu 14. a 15. století, často shodné s verzí korektora bible Litoměřicko-třeboňské. K biblickému textu jsou přiřazeny i jiné texty související s původními vlastníky rukopisu. Na začátku 1. svazku jsou přidána genealogická data Jiřího z Poděbrad, na konci 2. svazku je přiřazen výtah ze Žďárské kroniky (*Cronica domus Sarensis minor*), který obsahuje rovněž genealogická data poděbradského rodu. Podle zápisu na fol. 350v byl rukopis Bočkovy bible nejprve uložen při kostele sv. Matěje v Bechyni, odkud jej získal Petr Vok z Rožmberka do své proslulé knihovny. V roce 1648 byla bible jako válečná kořist odvezena do Švédska, kde se stala součástí královské knihovny. Zasluhou moravského historika Bedy Dudíka byla roku 1878 postoupena švédským králem Oskarem II. Moravskému zemskému archivu.

AKP č. 159 Rukopis s textem veršované Legendy o svatě Kateřině (14. století)

Rukopis obsahuje několik staročeských textů (Výklad Otčenáše, Spis o Kristově umučení, Knížky sv. Augustina o pobožnosti, Kázání na Velký pátek). Nejvýznamnější z nich je Legenda o sv. Kateřině. Tato skladba patří mezi nejčtenější a je významným dokladem úrovně české jazykové kultury 14. století. Legenda o sv. Kateřině Alexandrijské, raně křesťanské mučednici, je jednou z nejstarších českých epických skladeb vůbec. Rukopis byl původně součástí knihovny Petra Voka z Rožmberka. Za třicetileté války byl ukořistěn Švédy a odvezen do královské knihovny ve Stockholmu. Rukopis patří mezi díla vrácená zásluhou Bedy Dudíka švédským králem Oskarem II. Moravskému zemskému archivu.

AKP č. 163 Život svatého Františka z Assisi. Iluminovaný rukopis z počátku 16. století

Rukopis o životě svatého Františka z Assisi, který je součástí Rodinného archivu Černínů uloženého v Státním oblastním archivu v Třeboni, je vzácnou ukázkou české knižní kultury počátku 16. století. Je tvořen 145 pergamenovými listy o rozměrech 25 x 19 cm svázanými do celokoležené vazby. Rukopis byl napsán v češtině a jeho autorem je františkánský kněz Jiljí z Ratiboře, v letech 1505–1521 kazatel kláštera františkánů v Plzni. Rukopis obsahuje 73 celostránkových bohatě kolorovaných a zlacených ilustrací

8

a menších miniatur, které zobrazují výjevy ze života a skutků svatého Františka. V rukopise je rovněž 32 umělecky provedených iniciál s bohatými ornamentálními i figurálními kompozicemi. Výtvarná stránka rukopisu je dokladem vyspělé knižní malby v českém prostředí na počátku 16. století.

AKP č. 164 Antifonář královny Elišky Rejčky

Antifonář uložený ve Sbírce rukopisů Františkova muzea v Moravském zemském archivu v Brně pochází z kolekce devíti liturgických

rukopisů používaných pro bohoslužby kláštera cisterciáků Aula sanctae Mariae na Starém Brně. Rukopis nechala vytvořit fundátorka kláštera, česká a polská královna Eliška Rejčka. Pochází z roku 1317 nebo doby krátce pozdější. Obsahuje texty a notace antifon pro svátých svatých od sv. Štěpána do sv. Ondřeje, od folia 189 pak hymny ke svatým. Mimořádnou výtvarnou kvalitou mají iniciály zdobené figurálními motivy či hlavy Ježíše Krista, Panny Marie, andělů a světců. Další jsou zdobeny rostlinnými ornamenty a groteskními figurami.

AKP č. 170 Osecký žaltář

Osecký žaltář je latinský rukopis o 142 pergamenových listech velikosti 18 x 25 cm s 10 celostránkovými iluminacemi ze života Krista (hlava Kristova a poprsí krále Davida s loutnou, zajetí Krista – Jidášův polibek, Kristus před Pilátem, Bičování Krista, Ukřižování, Kristus na kříži s P. Marií a sv. Janem, Snímání z kříže, Kladení do hrobu, Trůnící Kristus v mandorle se symboly čtyř evangelistů, celostránkový odborný text incipitu) a 9 velkými iluminovanými iniciálami s geometrickým vzorem a větším množstvím menších iniciál s vegetativním vzorem. Úvodní folia tvoří kalendářium. Dílo bylo vytvořeno ve středním Porýní ve druhé polovině 13. století. Původní určení není známo, pravděpodobně po roce 1650 získal dílo osecký klášter. Rukopis byl po roce 1950 ztracen při zrušení kláštera a v roce 1987 byl zakoupen ze soukromé sbírky do Archivu města Plzně.

AKP č. 171 Soubor dvou erbovních privilegií, jimiž byl polepšován znak města Plzně (1466–1578)

Dvě erbovní privilegia uložená v Archivu města Plzně mají v českých dějinách specifické postavení. Zvláštností těchto erbovních privilegií z let 1466 a 1578, jimiž byl polepšován znak města Plzně, je skutečnost, že byla vydána papeži, a nikoli panovníkem. K prvnímu polepšení došlo za vlády Jiřího z Poděbrad, kdy byl znak rozhojnen za věrnost Římu papežem Pavlem II.

Obr. 9. AKP č. 143: Kopie Josefa Jägera – náčrsek fasády neurčeného kostela (dříve chybně označovaný jako kostel sv. Mikuláše na Starém Městě), sign. 5869, fol. 1r, archivní soubor: Sběrka rukopisů, uložení: Archiv hlavního města Prahy.

Obr. 10. AKP č. 150: Listina z 29. ledna 1440, kterou páni, rytíři a konšelé Měst Pražských knálovství Českého uzavírají mezi sebou smír a přijímají 14 artikulů, mezi nimi také dohodu o dodržování basiléjských kompaktů, o volbě Jana Rokycany arcibiskupem, o narovnání majetkových bezpráví, propuštění vězňů atd., archivní soubor: Rodinný archiv pánů z Hradce, Jindřichův Hradec, inv. č. 88, listina č. 88 (stará sign. 115), uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec – pracoviště Zámek.

Právo udílet erby nebo je rozmnožovat a polepšovat příslušelo totiž výhradně českému panovníkovi. Stalo se to však v době, kdy Plzeň stála v opozici k husitskému králi. Po právní stránce je zajímavé, že ani později nepotřebovalo toto papežské polepšení schválení světskou mocí. Stejně tak další polepšení znaku, které bylo uděleno papežem (Řehořem XIII.), nebylo schváleno světskou mocí, přestože za Rudolfa II. vládl v Čechách pevný právní řád. Obě listiny upravující polepšení znaku jsou jedinečné a v českém kontextu zcela výjimečné.

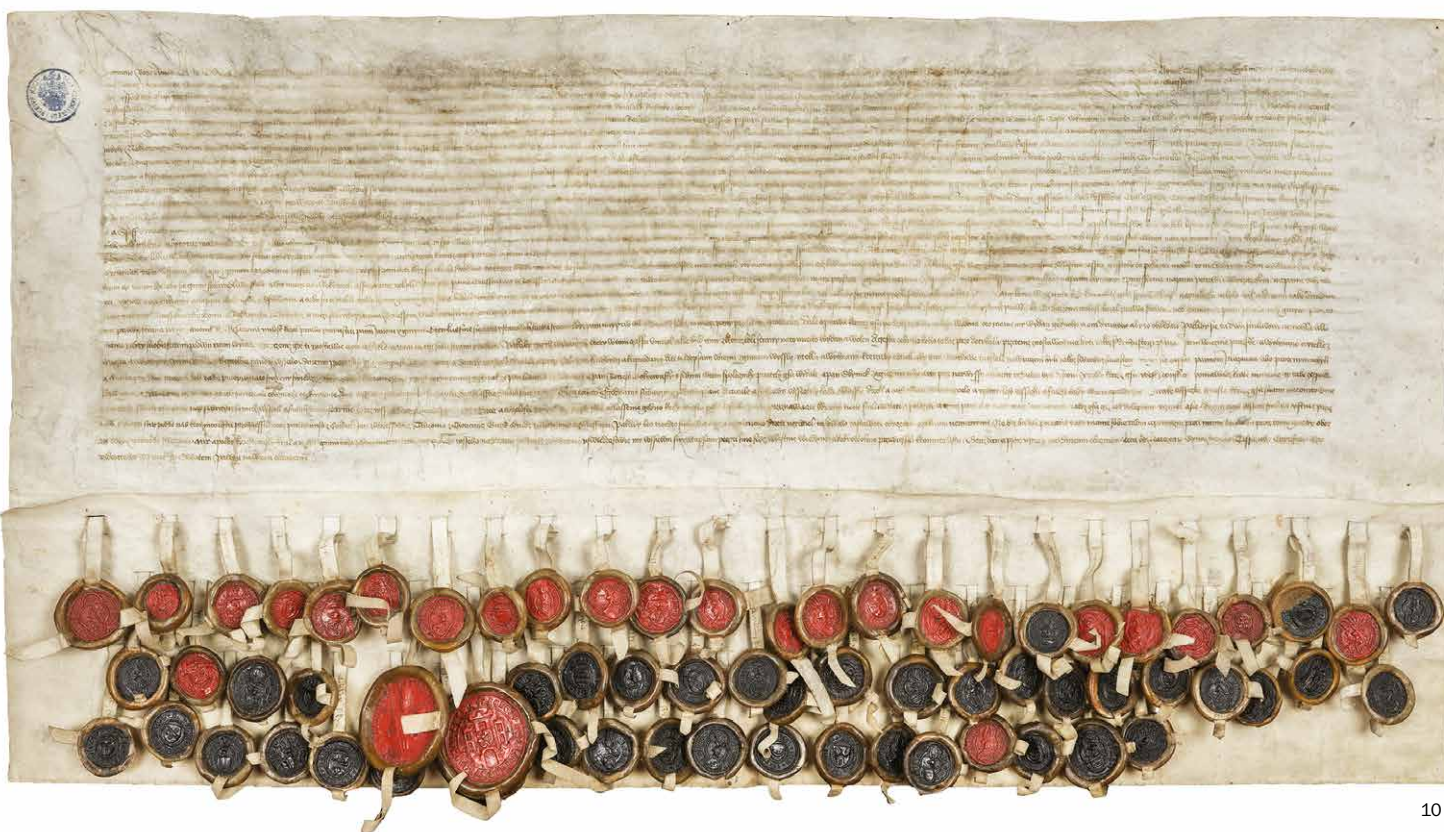
AKP č. 176 Litoměřický graduál

Litoměřický latinský utrakvistický graduál je mimořádně cennou památkou pocházející

9

z počátku 16. století, dokončen byl pravděpodobně v roce 1517. Pořízen byl na objednávku utrakvistického latinského literátského bratrstva při děkanském kostele Všem svatých v Litoměřicích. Graduál se skládá ze 465 pergamenových listů, rozměry knihy jsou 765 x 552 x 284 mm. Jedná se o liturgickou knihu obsahující sbírku latinských gregoriánských chorálů zpívaných při bohoslužbách. Unikátnost

10

[illegible]

14

Obr. 11. AKP č. 152: Jáchym z Hradce potvrzuje listinou ze dne 14. července 1552 městu Hradci privilegia, práva a svobody udělené městu jeho předchůdci a přidává k nim některé nové, archivní soubor: Archiv města Jindřichův Hradec, uložení: Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní okresní archiv Jindřichův Hradec.

Obr. 12. AKP č. 157: Bible lobkovická, 1479–1480, archivní soubor: Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, uložení: Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 13. AKP č. 158: Bible Bočkova, druhá polovina 15. století, archivní soubor: Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu v Brně, uložení: Moravský zemský archiv v Brně.

Obr. 14. AKP č. 159: Rukopis s textem veršované Legendy o svaté Kateřině, 14. století, archivní soubor: Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu v Brně, uložení: Moravský zemský archiv v Brně.

Litoměřického graduálu spočívá zejména v umělecké hodnotě jeho výzdoby. Bohatá malířská výzdoba je soustředěna zejména v první polovině knihy, tvořena je 29 miniaturami v iniciálách, 4 celostránkovými iluminacemi, bohatě zdobenými bordurami a kaligrafickými majuskulními iniciálami. Na vzniku Litoměřického graduálu se podílelo několik písařů i iluminátorských dílen. Umělecky nejhodnotnější výzdoba je připisována anonymnímu iluminátorovi, jenž je v literatuře nazýván Mistrem litoměřického graduálu a který stylově patřil k tzv. druhé generaci podunajské školy. Celostránkové iluminace jsou reprezentovány vyobrazením erbu Jakuba Ronovského z Velgenavy, zobrazením znaku města Litoměřice se dvěma divými muži jako štítonoši a zejména dvěma známými scénami ze života Mistra Jana Husa – Jan Hus před koncilium v Kostnici a Upálení Mistra Jana Husa. Obě posledně jmenované malby (za jejichž donátora je považován Václav Řepnický, který je také vyobrazen jako adorující rytíř ve výjevu upálení) svými rozměry, ztvárněním a kvalitou provedení přesahují parametry běžné knižní malby. Litoměřický graduál

přežil do dnešních dnů v celistvosti a zároveň po celou dobu své existence setrval na místě svého vzniku, tj. v Litoměřicích. Nejprve se nacházel na latinském kůru městského kostela Všech svatých, odkud byl v průběhu 18. století přenesen na radnici, aby se stal součástí litoměřického městského archivu.

AKP č. 177 Třebeňský graduál

Třebeňský graduál je řazen mezi nejrozsáhlejší a nejbohatší rukopisy tohoto druhu vzniklé ve druhé polovině 16. století. Vytvořen byl pro potřeby utrakvistického českého literátského bratrstva působícího v kostele Narození Panny Marie v Třebenicích v letech 1574–1583 královským geometrem Matoušem Ornysem z Lindperka a jeho dílnou. Písařské práce provedl Jan Náchodský ze Škvorce a svázán byl nejspíš v pražské dílně Jana Kantora řečeného Starý. Náklady na pořízení nesli třebeňští měšťané a místní cechy. Graduál je souborem českých jednohlasých a vícehlasých chorálů pro celý liturgický rok. Zcela výjimečným činí Třebeňský graduál jeho malířská výzdoba. Zahrnuje

15

16

17

18

Obr. 15. AKP č. 164: *Antifonář královny Elišky Rejčky – iniciála s výjevem ukamenování sv. Štěpána*, archivní soubor: *Sbírka rukopisů Františkova muzea, Brno*, uložení: *Moravský zemský archiv v Brně*.

Obr. 16. AKP č. 170: *Osecký žaltář, fol. 6a – celostranná iluminace s hlavou Krista a poprsím krále Davida s loutnou*, druhá polovina 13. století, archivní soubor: *Sbírka rukopisů, Plzeň*, uložení: *Archiv města Plzně*.

Obr. 17. AKP č. 176: *Litoměřický graduál – celostranná iluminace s výjevem upálení, nanebevzetí a korunovace Mistra Jana Husa, fol. 245v*, archivní soubor: *Archiv města Litoměřice*, uložení: *Státní oblastní archiv v Litoměřicích*.

Obr. 18. AKP č. 177: *Iluminace z Třebeňického graduálu, 70. léta 16. století*, archivní soubor: *Český literární sbor Třebeňice*, uložení: *Státní oblastní archiv v Litoměřicích*.

starozákonní a novozákonní výjevy, ať už v historizujících iniciálách či v celostránkovém provedení. Notové zápisy jsou často rámovány rostlinnými motivy, především akantovými rozvilinami. Rukopis je také vynikajícím pramenem pro dějiny samotného města Třebeňice. V úvodu na sebe navazují dva celostránkové obrazy. Prvním je pravděpodobně nejstarší barevné vyobrazení třebeňického městského znaku, který je lemován rodokmenem Jesse. V horní části obrazu se nacházejí atributy evangelistů a dva gryfové držící císařského orla. Druhým a pravděpodobně nejznámějším výjevem Třebeňického graduálu je zachycení zasedání městské rady, na němž je patrná autorova snaha o portrétní zobrazení jednotlivých členů. V graduálu se nachází značné množství upomínek na donátory z řad jednotlivých měšťanů i cechů. Pravděpodobně v průběhu 17. století došlo v graduálu k několika cenzurním zásahům, kdy byly vymazány texty písní týkající se Jana Husa. Zajímavostí je, že zatímco text byl vyškrábán, název písně „pamatu tiessenauslawice mistra jana z husynce“

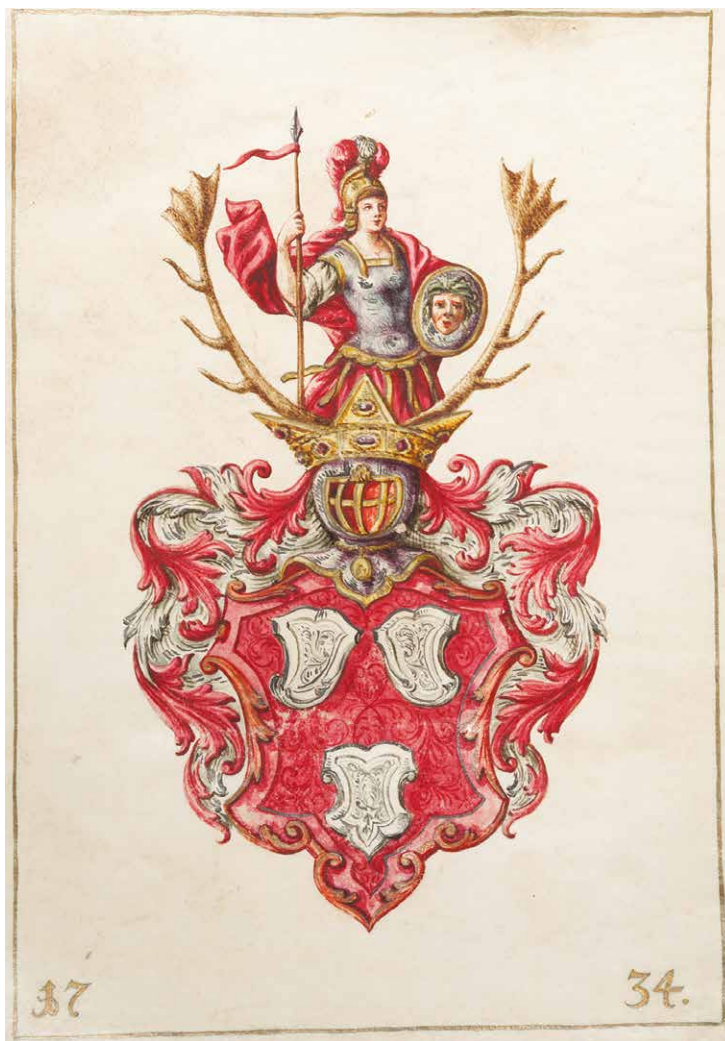
v graduálu zůstal bez povšimnutí. V důsledku nařízení Josefa II. byli třebeňičtí literáti zrušeni a graduál koupilo v dražbě město, které je dodnes jeho vlastníkem. Uložen byl na faře, posléze v budově radnice a po podepsání mnichovské dohody byl krátce ukryt ve speciální schránce pod podlahou v místní škole. Po zřízení Muzea českého granátu byl uložen zde a od 70. let 20. století byl uschován v budově městského úřadu. Od roku 2012 je na základě smlouvy o úschově uložen v trezoru Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

AKP č. 179 *Rukopis Petra Albina s portrétní galerií saských Wettinů*

Tzv. Rukopis Petra Albina obsahuje 49 malovaných portrétů saských vévodů. Vznikl v roce 1588. Portréty byly součástí galerie předků umístěné v Dlouhé chodbě spojující drážďanský zámek s budovou Nových stájí, zbudované v letech 1586–1588. V jejích horních podlažích byla umístěna zbrojnice a část rozsáhlých sbírek. Kurfiřt Kristián I. zde umístil plátna, která

19

20

Obr. 19. AKP č. 179: *Rukopis Petra Albina s portrétní galerií saských Wettinů – celostranná iluminace s vyobrazením Kristiána I. Saského, 1587, fol. 189v, archivní soubor: Sbirka rukopisů Plzeň, uložení: Archiv města Plzně.*

Obr. 20. AKP č. 180: *Pražská malířská bratrstva 1348–1782 (1790) – znak malostranského malířského cechu, archivní soubor: Pražská malířská bratrstva, uložení: Archiv Národní galerie.*

v letech 1588–1589 zhotovil dvorní malíř Heinrich Göding st. (1531–1606). Obrazy zobrazovaly kurfiřtovy předky a jejich významné činy, od bájných knížat až po Kristiána I. Pod každým obrazem byla tabule s vylíčením života a činů každého vládce. Autorem těchto doprovodných medailonků i celé ideové koncepce byl saský historiograf Petrus Albinus (1543–1598), který od roku 1588 působil u drážďanského dvora jako Kristiánův sekretář a archivář. V rukopisu levou stranu vždy zaplňuje příslušný portrét, zmenšená podoba Gödingova obrazu, pravou kaligrafický text. Rukopis je cenným pramenem

pro poznání podoby drážďanské galerie Wettinů, která je od sklonku 2. světové války neznámá.

AKP č. 180 *Pražská malířská bratrstva 1348–1782 (1790)*

Archivní fond uložený v Archivu Národní galerie v Praze obsahuje jedinečné doklady k dějinám profesních sdružení pražských malířů. Nejstarší archiválie pochází z roku 1348. Jde o cechovní knihu pražských malířů, která je zároveň nejstarší cechovní knihou v pražském prostředí. Od staroměstských malířů se postupně oddělili malíři malostranští a novoměstští, takže až do zrušení cechů v roce 1782 působily na území dnešní Prahy tři profesní organizace malířů, což je jev ve středoevropském prostředí ojedinělý. V těchto organizacích byla zastoupena většina osob zabývajících se malířskými obory i obory příbuznými. Archiválie těchto sdružení zakoupil po zrušení malířských cechů první český historik umění a malíř Jan Jakub Quirin Jahn (1739–1802), s jehož pozůstalostí se pak předmětné dokumenty dostaly do Společnosti vlasteneckých přátel umění, předchůdkyně dnešní

Národní galerie. Fond obsahuje souvislou řadu privilegií a statut pražských cechů, pamětní a účetní cechovní knihy i rozsáhlý spisový materiál. Ve fondu tak lze nalézt osobní doklady a korespondenci vztahující se k životu řady významných malířů a architektů (Karel Škréta, Norbert Grund, František Xaver Palko, Kilián Ignác Dientzenhofer, Jan Jiří Bendl, Matyáš Gundelach).